

## **Феномен самоосвіти в інформаційному суспільстві**

Головною особливістю нового тисячоліття є формування інформаційного суспільства, основною відмінною рисою якого є перетворення різноманітних відомостей у виробничий ресурс. Цей процес супроводжується зростанням значущості інформаційної складової в усіх сферах життя, проникненням інформаційних ідей, засобів і технологій у виробництво, інфраструктуру, побут та суспільну свідомість. Звідси випливає необхідність вирішення завдань, спрямованих на подальше вдосконалення системи освіти, що є основою відродження інтелектуального і духовного потенціалу народу, умовою виходу вітчизняної науки, техніки та культури на світовий рівень. Державна національна програма „Освіта (Україна XXI століття)” визначила провідні напрями розвитку системи освіти: впровадження у навчальний процес прогресивних наукових концепцій, сучасних педагогічних технологій і науково-методичних досягнень, підвищення професійного і загальнокультурного рівня нової генерації кадрів, формування покоління, здатного навчатися впродовж життя.

Сучасні трансформації, які супроводжують перехід до інформаційного суспільства, актуалізують проблему становлення нової парадигми освіти, яка характеризується перенесенням акцентів з освітньої діяльності на самоосвітню.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень засвідчив, що протягом останніх років розглядалися різноманітні аспекти даної проблеми. Впливу нових інформаційних технологій на зміст навчання та їх використання у навчально-виховному процесі присвячені роботи Л. І. Білоусової, В. П. Безпалько, Д. Х. Джодасена, О. М. Довгялло, М. П. Лапчика, С. С. Лаврова, Ю. І. Машбиця та ін., реалізації дидактичних функцій комп'ютера – Н. В. Апатової, А. П. Єршова, І. В. Роберт та ін.. Дослідженню методології та практичній розробці інформаційно-навчального середовища приділяли увагу А. А. Веряєв, О. А. Ракітіна, С. А. Раков, В. Ю. Лискова, І. К. Шалаєв, та ін. Шляхи формування всебічно розвиненої, гармонійної особистості в умовах інформаційного суспільства досліджувались у працях Б. С. Гершунського, В. І. Громики, Л. Б. Ітельсона, В. Я. Ляудіс, В. М. Монахова, П. І. Підкасистого, Н. Ф. Галізної, О. К. Тихомірова та ін. Зокрема, роль самоосвіти в інформаційному суспільстві висвітлювали Є. А. Ганін, В. А. Красільнікова, О. В. Лазаренко, М. В. Моїсєєва, Є. С. Полат, Є. А. Щукліна та інші.

Проблема самоосвіти є однією з наскрізних у суспільстві. Протягом десятиліть обговорювалась важливість самостійного відкриття істини, активного діяльнісного характеру навчального процесу, важливість формування вміння навчатися самостійно впродовж всього життя. Однак разом з динамічним розвитком суспільства спостерігається тенденція поглиблення та розширення сенсу самостійного набуття знань. Адже темпи науково-технічного розвитку такі, що зараз неможливо за період навчання одержати знання, які б не потребували подальшого оновлення та вдосконалення.

У постіндустріальному суспільстві сфера знання – вісь, навколо якої організуються нові технології, економічне зростання, стратифікація суспільства [8]. Важливість освіти в цьому типі суспільства безсумнівна, і її технології зазнають кардинальних змін. Суть їх полягає у поступовому зсуві співвідношення "освіта – самоосвіта" до домінантного превалювання останньої, оскільки тільки знання, які отримані самостійно, через власний досвід, думку і діяльність, дійсно стають надбанням особистості.

Наведемо визначення, яке синтезує подані в сучасних педагогічних словниках, узагальнюючи погляди минулих років та віддзеркалюючи потреби сьогодення, де самоосвіта – спеціально організована, самодіяльна, систематична, цілеспрямована пізнавальна діяльність, керована самою особистістю; задоволення загальнокультурних та професійних запитів та підвищення професійної кваліфікації; самостійне (поза стінами навчальних закладів) здобуття знань у якій-небудь галузі науки, техніки, культури, політичного життя тощо (Коджаспірова Г. М., 2000; Бим - Бад Б. М., 2002).

У контексті діяльнісного підходу самоосвіта характеризується як система видів діяльності суб'єкта. До них можна віднести:

- прогностичний, коли самоосвіта суб'єкта зорієнтована на прогнозовані результати, спонукає до майбутнього розвитку системи відносин і характеру знання в будь-якій сфері життєдіяльності особистості;
- адаптивний, основу якого складають інструментальні потреби в пристосуванні до сформованих соціальних умов;
- "самореалізаційний", провідною метою якого є саморозвиток суб'єкта;
- конструктивістський, який розглядається як форма самоконструювання суб'єкта самоосвіти.

Перехід освіти на парадигму особистісно-орієнтованого навчання зумовив нове розуміння сутності самоосвіти. Вважається, що це "діяльність особистості, спрямована на становлення, розвиток та вдосконалення її освітнього потенціалу, інтелектуальних здібностей; складова частина самовиховання, самовдосконалення; основний метод продовження освіти; засіб становлення і розвитку інтелектуальної, естетичної, моральної,

художньої, політичної, правової, професійної та інших видів культури" [2].

Сьогодні самоосвітній процес відбувається в умовах інформаційного середовища суспільства. Це поняття утворюється та набуває поширення у зв'язку з активною інформатизацією всіх сфер життєдіяльності людини. Воно детермінується як сукупність інформаційних ресурсів, інформаційно-комунікаційної інфраструктури, інформаційних продуктів і засобів інформатизації, політичних, соціально-економічних і культурних умов її реалізації, що дозволяє забезпечити істотне підвищення якості життя населення, соціально-політичну стабільність держави та перехід суспільства до стійкого розвитку.

Самоосвіта для інформаційного суспільства трактується як:

- засіб самоорганізації [1],
- засіб лібералізації всієї системи управління освітою [9],
- джерело соціальних інновацій ( у більш широкому контексті) [7],
- джерело трансформацій (Foley G., 2001).

Самоосвіта є видом вільної діяльності особистості, що характеризується власним вибором занять, пов'язаних з підвищенням культурного, освітнього, професійного, наукового рівнів і спрямовується на задоволення її духовних потреб та реалізацію потреб у соціалізації та самореалізації [7].

Виділимо фактори, що впливають на підвищення ролі самоосвіти, надамо їх узагальнену характеристику.

▪ Інформаційне суспільство базується на виробництві нового знання, його широкому поширенні та використанні [8].

▪ Розвиток джерела продуктивності полягає в технології генерування знань, опрацюванні повідомлень і даних та комунікації у новому інформаційному суспільстві [4; 39].

▪ Індивідуально-особистісний процес перетворення повідомлень в знання (самоосвіта) стає в інформаційну епоху провідним видом діяльності.

▪ Знання є невичерпним ресурсом (на відміну від природних та людських). Реорганізація виробництва, зміна способів комунікації дозволяють трансформувати значні обсяги повідомлень в ефективні знання [6; 31].

▪ Різко зростає роль освіти, що забезпечує одержання нового знання й навчає людину навичкам самоосвіти.

▪ Соціальна структура інформаційного суспільства характеризується високою питомою вагою груп, безпосередньо пов'язаних з процесами виробництва, розподілу й використання різноманітних повідомлень про результати пізнання.

▪ Провідним видом діяльності в інформаційному суспільстві стає робота з повідомленнями, що за своєю природою є різновидом самоосвіти.

Інформатизація освіти сприяє реалізації цілісності й фундаментальності навчального процесу, орієнтації на інтереси

розвитку особистості й нових форм організації пізнавальної діяльності, побудованих на принципах диференціації, діяльнісного підходу до навчання, індивідуально орієнтованої технології [5].

Забезпечення необхідної динамічності освітньої системи, реалізації в повній мірі її дидактичних функцій, розкриття закладених в ній потенційних можливостей зумовлює створення інформаційно-навчального середовища, яке призводить до перебудови навчального процесу в бік самоосвітньої діяльності. Інформаційно-навчальне середовище – це сукупність умов, які сприяють виникненню й розвитку процесів інформаційно-освітньої взаємодії між тими, хто навчається і викладачем та використання засобів нових інформаційних технологій, а також формуванню пізнавальної активності за умови наповнення компонентів середовища (різні види навчального, демонстраційного обладнання, програмні засоби й системи, навчально-наочні посібники тощо) предметним змістом конкретного навчального курсу [3].

Виходячи з розуміння сутності інформаційно-навчального середовища, виділимо такі його дидактичні функції: інформаційну, самоосвітню, пізнавальну, функцію реалізації діяльнісного підходу, комунікативну та організаційну.

Серед них одну з провідних ролей відіграє самоосвітня функція. Вона включає:

активність навчання (можливість реалізації індивідуальної освітньої траєкторії, самостійного доповнення з довідкових та ін. джерел);

- індивідуалізацію та диференціацію навчання (індивідуальна траєкторія руху в предметній області за рахунок можливості вибору виду подання матеріалу; система подання матеріалу в поєднанні зі зворотним зв'язком пристосовується до рівня навчальних можливостей студента);
- високий рівень пізнавальної самостійності;
- наявність самоконтролю та самокорекції в роботі.
- Аналізуючи самоосвітню діяльність в контексті інформаційного суспільства, зазначимо, що її ефективність забезпечується лише в умовах, коли кожен індивідуум володіє:
- операційною готовністю до використання інформаційних і комунікаційних технологій (розуміння різних форм і способів представлення даних; знання про існування загальнодоступних джерел відомостей та вміння використовувати, аналізувати, оцінювати та опрацьовувати дані з різних точок зору під час розв'язування актуальних задач);
- мотиваційною та рефлексивною готовністю до роботи в комп'ютеризованому середовищі, до застосування засобів інформатизації (особистісна спрямованість, можливість самопланування та управління власною навчальною діяльністю, прогнозування її результатів).

Вирішити завдання формування особистості, спроможної жити, працювати та навчатися впродовж життя в умовах інформаційного суспільства, можливо в процесі спільної інтелектуальної роботи учасників педагогічного процесу з цілеспрямованим використанням сучасних інформаційних і комунікаційних технологій.

Отже, перехід суспільства на новий стан призводить до істотних змін соціальних ролей освіти й самоосвіти, їхніх цілей, змісту, функцій, технологій. Феномен самоосвіти полягає в тому, що вона стає “точкою опори”, за допомогою якої перетворюється світ. Чим інтенсивніше й ширше самоосвіта, тим більш розвиненими виявляються освіта та її суб’єкти. В свою чергу, використання комп’ютерних технологій забезпечує не тільки доступність та розмаїтість відомостей, але й активізують самоосвітні процеси, що супроводжують виробничу, наукову, управлінську, організаційну, освітню діяльність. Існує безпосередній зв’язок між ефективністю самоосвітньої діяльності та використанням інформаційних технологій. Самоосвітня функція є однією з провідних для інформаційно-навчального середовища, під час роботи в якому збільшується рівень пізнавальної самостійності й активності особистості, з’являється стійке прагнення до самоосвіти.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев А. Л. Общество и образование: Социокультурный профиль России // Педагогика, №6, 2002. С. 20-29.
2. Глоссарий современного образования / Под ред. Астаховой В. И., 1998.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, 1997.
4. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. М., 2000. С.39.
5. Словник-довідник педагогічних і психологічних термінів / Під ред. В. М. Глазиріна. – Черкаси, 2002.
6. Тоффлер Э. Х. Создание новой цивилизации. Политика Третьей Волны. Новосибирск, 2000. С. 31.
7. Щуклина Е. А. Технологии самообразования: социологический аспект// Общественные науки и современность, №5, 1999.
8. D. Bell. The Coming of Post-Industrial Society. N.Y., 1973.
9. Rado P., Transition in Education (Трансформації в освіті), OSI, Budapest, 2001, pp.72-73.